

Izlaganje sa znanstvenog skupa (Conference paper)

739.2(497.6)"04/14"

391.2(497.6)"04/14"

SLAVEN TADIĆ

Nakit i nošnja žena u srednjovjekovnoj Bosni

Abstrakt: Autor predstavlja historiju nakita i nošnje u srednjovjekovnoj Bosni. Na osnovu očuvanih artefakata i arheološkog istraživanja, on ističe ulogu ovih predmeta u svakodnevnom životu ljudi tokom srednjeg vjekeka. Nakit, kao i odjeća, nisu imali samo praktičnu ulogu, nego su bili i pokazatelj ekonomskog i društvenog položaja pojedinca.

Ključne riječi: nakit, odjeća, nošnja, ukrasi, srednjovjekovna Bosna

Abstract: The author presents the history of jewellery and costumes in medieval Bosnia. On the basis of preserved artefacts and archaeological research, he highlights the role of those objects in the everyday life of people during the Middle Ages. Jewellery, as well as clothes, did not only have a practical role, they were also indicators of economic and social standing.

Key words: jewellery, clothing, costume, decorations, medieval Bosnia

Razvoj nošnje i nakita uvjetovani su društvenom diferencijacijom, praktičnošću, ali i uporabnom svrhom samih predmeta. Tako je društveno-kulturni razvoj omogućio i usavršavanje izrade raznovrsnih predmeta za odijevanje, kako u muškaraca tako i u žena. U radu ćemo nastojati dati prikaz nošnje i nakita žena u srednjovjekovnoj Bosni. Kako nošnja nije ista u svim povijesnim razdobljima, ukratko ćemo se osvrnuti na nošnju i nakit od prijelaza iz antike u srednji vijek pa sve do kasnog srednjeg vijeka.

Za izučavanje ove teme jako bitni, a ponekada i jedini podaci, nalaze se na ostacima materijalne kulture, likovnim prikazima sa stećaka, zatim iluminiranim rukopisima koji u malom broju pomažu u rekonstruiranju navika i kulture oblačenja ljudi srednjovjekovne Bosne. Prijelaz iz antike u rani srednji vijek je na području današnje Bosne i Hercegovine obilježila vladavin Istočnih Gota. Nalazi iz grobova ovog vremena uglavnom pripadaju u skupinu nakita ili ukrasnih predmeta uz nošnju, te ne daju potpunu sliku same nošnje. Nalazi nakita uglavnom su razne fibule i kopče, prstenje te naušnice raznih vrsta materijala kojima se pridružuju

ukosnice, kopče za pojas.¹ Ovi nalazi upućuju da je nakit osim ukrasne imao i praktičnu svrhu, pridržavajući određene dijelove odjeće, prije svega marama na glavi i ogrtače preko ramena, a sastavni dio nošnje, kako muške tako i ženske, činio je pojas oko struka, ukrašen najčešće kopčama od metala i plemenitih metala.

Ženska nošnja u Gota sadržavala je maramu ili veo, a haljina je bila bez rukava dok je kosa padala slobodno. Iz gotskog perioda u nakit pripadaju ogrlice, naušnice, narukvice i prstenje dok fibule, ukosnice i kopče možemo pripisati nošnji.² Iz vremena avarskog kaganata na području današnje Bosne i Hercegovine nema dovoljno arheoloških dokaza za rekonstrukciju nošnje osim nekoliko nalaza zlatnog nakita.³

Rani srednji vijek i period doseljenja Slavena ostavlja malo ili nimalo tragova za rekonstrukciju nošnje jer nisu sačuvani ni najoskudniji ostaci tekstila. Prema najstarijim pisanim izvorima koji opisuju Slavene, mogu se razabrati materijali koje su koristili prilikom izrade odjeće, to su; koža, vuna i platno, dopunjeni kod balkanskih Slavena tkaninama od finijeg materijala i bogato ukrašeni raznim vezovima.⁴

Ženska nošnja sastojala se od dugačke rubače i jedne gornje haljine s uskim rukavima, izrađena od sukna ili vune i pričvršćena pojasom. Ovo je osnovni tip nošnje koji će vremenom evoluirati i dobivati sve dekorativniji izgled korištenjem skupocjenijih materijala. Osim toga, nalazi fibula u nekropolama ili dugmadi na desnom ramenu upućuju na postojanje plašta, dok se kasnije javlja vez i drugi ukrasi kojima se naglašavaju rubovi na dijelovima odjeće.⁵

Nakit i nalazi u ranom srednjem vijeku mogu se svrstati u više kulturnih grupa, a među najznačajnijim su bjelobrdiska i dalmatinskohrvatska kulturna grupa.⁶ Ove dvije kulturne grupe rasprostranjene su na gotovo cijelom području današnje Bosne i Hercegovine, a najčešći nalazi nakita su; naušnice, prstenje, ogrlice i privjesci, te

¹ Nada Miletić, "Rani srednji vijek", u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada naših zemalja pod osmansku vlast*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984, 379.

² Neki od nalaza iz Gotskog perioda spadaju; zlatna ogrlica iz Gornjeg Turbeta kod Travnika, zatim skupocjeni nakit otkriven u Potocima kod Mostara (zlatni lanac s privjescima, srebrene pozlaćene fibule, zlatne naušnice, dva para srebrenih i pozlaćenih lučnih fibula s almandinskim ulošcima iz Gornjih Pećina kod Travnika i Mihaljevića kod Sarajeva, razne ogrlice, fibule raznih oblika, naušnice, ukosnice, prstenje, kopče. Vidi: Ista, "Rani srednji vijek", 383-389.

³ Isto, 390.

⁴ Isto, 408.

⁵ Vidi Nada Miletić, "Rani srednji vijek", 408; Moglo bi se čak reći da ukrašavanje odjeće najjače i najdosljednije odražava specifičnosti pojedinog kraja ili socijalne grupe; izbor materijala, naime, bio je u to doba relativno ograničen, a kroj postepeno prima utjecaje sa strane i pokazuje tendenciju izjednačavanja u okviru širih kulturno-geografskih regiona. Pavao Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984, 537.

⁶ Za lokalitete bjelobrdiske kulturne grupe vidi: Nada Miletić, "Nakit i oružje IX – XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, 1963, 162, a za lokalitete dalmatinskohrvatske grupe vidi: Isto, 167-168.

rjeđe kopče i dugmad kao dijelovi odjeće.⁷ Smještanjem slavenskih plemena na Balkanski poluotok započinje proces raslojavanja i stvaranja prvih političkih organizacija, što će se odraziti i na način odijevanja kod Slavena na prostoru srednjovjekovne Bosne. Viši slojevi koristili su luksuzni tekstil i ukrase od dragog kamenja, kao i bogatiji vez, a vrlo rano se usvaja i dvorski ceremonijal.

Tek od 12. stoljeća možemo bolje pratiti gospodarska i kulturno-društvena kretanja i to zbog pojave kancelarija i organiziranije vlasti, kao i sve većeg dodira s istočno-jadranskom obalom, prije svega Dubrovnikom. Vijesti koje možemo pratiti uglavnom se odnose na povlaštene slojeve, feudalce, ali i kao takve mogu nam poslužiti za rekonstrukciju zbivanja, gospodarskog napretka, kao i promjene ili kontinuitet u uporabi odjeće i nakita u životu čovjeka srednjovjekovne Bosne. Osim toga, kao ilustracija nošnje i odjevnih navika čovjeka srednjovjekovne Bosne mogu nam poslužiti i reljefni prikazi na srednjovjekovnim bosanskim spomenicima, stećcima.

Individualnim predstavama ljudi ukrašeno je oko 400 stećaka, dok grupnoj kategoriji scena pripadaju motivi sa dvije ili više figura ljudi, životinja ili udruženih jednih i drugih figura, a javljaju se u 550 primjeraka.⁸ Ženske figure prikazane su samostalno stojeći, između konjanika ili životinja te u kolima, ženskim ili mješovitim. Muško-ženske figure u parovima uglavnom su predstavljene tako da ženska figura ima dugu ravnu košulju ili haljinu do gležnja, ili zemlje, s pasom oko struka ili bez, a muška figura s kraćom košuljom do iznad koljena, vezanom uglavnom pojasom.⁹ Na stećku iz Bukovina u Foči prikazan je par s naboranim košuljama/haljinama ispod pasa, a duge su nešto malo ispod koljena.¹⁰ Uočljiva je činjenica da ženske figure prikazane u kolima češće nemaju pojas oko struka, osim u par slučajeva.¹¹ Ova pojava bi mogla značiti sudjelovanje samo udanih ili neudanih žena, ili karakteristiku koja predstavlja običaj u folkloru. Ženske figure samostalno prikazane imaju pojas oko struka što opet ne daje jasnu sliku da li je to udata žena ili djevojka te ostavlja prostor etnologima za daljnja proučavanja. Na stećku u Premilovom polju kod Ljubinja prikazana je ženska figura u haljini ili košulji koja seže do gležnjeva, a oko struka opasana je pojasom, kosa je svezana u pletenice u dva reda u obliku aureole.¹² Figure žena prikazane na stećcima uz konjanike predstavljene su u smislu nošnje identično,

⁷ Nada Miletić, "Rani srednji vijek", 412-418.

⁸ Šefik Bešliagić, "O umjetnosti stećaka", *Radio Sarajevo, Treći program*, br. XII/40, Sarajevo, 1983, 332.

⁹ Vidi stećak u Hodovu, "Glavica", Stolac, Marian Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1965, 341; vidi također; Šefik Bešliagić, *Leksikon stećaka*, Svjetlost, Sarajevo, 2004, 80.

¹⁰ Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, 343.

¹¹ Na stećcima iz Gošića Hana, Konjic i Bačina, Ploče kao i nekropole Radimlje kod Stolca i Nebuka kod Stolca ženske figure prikazane su sa pasom oko struka. Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, 353 i 359.

¹² Vidi: Šefik Bešliagić, *Narodne i borbene igre na stećcima*, katalog izložbe, Sarajevo, 1986.

samostalno ili u paru, bez uočljivijih detalja, a predstavljene su uglavnom između dva konjanika, kako pridržavaju uzde konja, s kolom u pozadini i slično.

Pavle Vasić postavio je pitanje prikazuju li stećci nošnju različitih društvenih slojeva u Bosni, na što je dijelom i odgovorio smatrajući stećke pristupačnim i donjim slojevima.¹³ Mišljenja smo da stećci kao monumentalni spomenici, svojom veličinom, ukrasima i načinom izrade, ipak nisu bili dostupni svim kategorijama društva u Bosni srednjeg vijeka. Ovi spomenici uglavnom su klesani za viši sloj feudalne gospode, kao i sve prisutniji sloj trgovaca koji postaju bitan činitelj i nositelj gospodarskog razvoja srednjovjekovne Bosne, a to neposredno dokazuje i činjenica da se stećci sve češće pojavljuju gospodarskim jačanjem srednjovjekovne Bosanske države. Ipak, to ne umanjuje mogućnost da ukrasi na stećcima predstavljaju narodnu nošnju, tj. nošnju svih slojeva kao i običaje koji se ogledaju u predstavama kola. Nažalost, zbog materijala od kojih su stećci izrađeni, oni nam ne pružaju detalje izgleda nošnji kod svih slojeva koji su tu prikazani.

Na scenama viteških turnira, u Radimlji kod Stoca, žena je prikazana u zvonastoj haljini, čija je forma uprošćena; ipak se u njoj prepoznaje vrsta suknje (fr. *souquenie*) koja je vjerojatno slavenskog podrijetla.¹⁴ Viši feudalski pod utjecajem zapada, dok širi slojevi plemstva ostaju uglavnom vjerni narodnim tradicijama pa se njihova odjeća samo po ljepoti izrade i bogatstvu ukrašavanja razlikuje od nošnje seljaka.¹⁵ Žene iz nižih slojeva nose haljinu na struk, njihove haljine ne dopiru do zemlje, veliku ulogu ima pojas koji osim praktične svrhe ima i ukrasnu, a najvjerojatnije potječe iz ranijih vremena.¹⁶

Gospodarskim napretkom srednjovjekovne bosanske države od 14. stoljeća dolazi do trgovinske razmjene, najviše s Dubrovnikom preko kojega se trguje i raznim tkaninama. U Bosnu se uvozi skupocjena talijanska tkanina, pamuk, svila i druge vrste tkanina koje se ne mogu naći u srednjovjekovnoj Bosni. Trgovanjem tkaninama u Bosnu pristižu kulturni utjecaji srednje i zapadne Europe: u arhitekturi, skulpturi, umjetničkom zanatstvu i stilu odijevanja bogatijih trgovaca i zanatlija.¹⁷ Osim sirovina, koje se uvoze, iz Bosne se izvoze prerađevine od vune, grube domaće tkanine,

¹³ Pavle Vasić, "O nekim vidovima srednjovjekovne nošnje u BiH", Radovi sa simpozija *Srednjovjekovna Bosna i Evropska kultura*, (ur. Fikret Ibrahimpašić), Izdanja Muzeja grada Zenice III, Zenica, 1973, 257

¹⁴ To je gornja haljina bez rukava koja se navlači preko donje haljine uzanih rukava, u donjem delu zapaža se šlep. Kako se može razaznati frizura, to znači da su u pitanju devojke, jer su udate žene bile zabrađene, ili bar pokrivalo kosu kao supruga bana Šubića na reljefu rake sv. Šimuna; Vasić, "O nekim vidovima srednjovjekovne nošnje u BiH", 257.

¹⁵ Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", 544.

¹⁶ Vidi: Vasić, "O nekim vidovima srednjovjekovne nošnje u BiH", 258; Pâs kraljice Jelene, kraljice Grube srebren je i pozlaćen, Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", 531.

¹⁷ Dubravko Lovrenović, "Srednjovjekovna Bosna i srednjoeuropska kultura (Prožimanja i akulturacija)", *Forum Bosnae*, br. 5, Sarajevo, 197.

pokrivači (*rassa* i *schivaine* kojim se označava podrijetlo ovih tkanina) koje se šalju u Veneciju, Apuliju, zatim u Ankonu, Rimini i ostale gradove Marke.¹⁸ Kao vrijeme predmet trgovinske razmjene, ali i statusnog simbola, nije rijedak slučaj da se tkanina poklanjala, a koliko je bila važna trgovina tkaninama govori podatak da su Dubrovčani razvijali svoju proizvodnju tkanina namijenjenih izvozu, prvenstveno dubrovačkom zaleđu.

Više je primjera poklanjanja skupocjenih tkanina bosanskim vladarima i feudalnoj gospodi, tako su Dubrovčani poklonili Stjepanu II mletačke tkanine,¹⁹ mladoj kraljici Doroteji Gorjanskoj jednu peću grimizne svile rađene u tehnici pliša, jednu peću aleksandrijske svile rađene u tehnici velura te četiri smotka krzna od sure vjeverice.²⁰ Osim evidencije odjevnih predmeta prilikom poklanjanja nešto o izgledu i materijalu nošnje kod viših slojeva saznajemo i u oporukama. U oporuci kraljice Katarine iz 1478. godine spominje se među ostalim i njezin kraljevski plašt od pozlaćenog sukna, koji je ostavila jednoj crkvi u Rimu.²¹ Jelena, supruga Sandalja Hranića pohranila je 1440. godine u Kotoru dvije haljine od crvenog velura, postavljene hermelinom; jedna je bila ukrašena biserom i nije imala rukava, a druga je imala zlatom izvezene rukave.²² Premda burgundska moda u velikoj mjeri određuje stil odijevanja u 15. stoljeću, pojavom specifičnog bosanskog stila ("al modo de Bosnia"), uz upotrebu skupocjenih tkanina iz Italije, turske svile, srebrenih pojaseva, kolajni od zlata s dragim kamenjem, oružjem okovanim u skupocjeni metal, izgled bosanskih plemića odvaja se djelomično od tipičnog gotičkog načina odijevanja koji je vladao u Budimu i srednjoj Europi.²³

Kao što je spomenuto za niže slojeve društva teže je detaljno opisati i približiti izgled odjeće osim da je ona izrađivana od grubljih materijala kao što su vuna, lan i sukno te je slabije ukrašena nego je to slučaj s plemićkom nošnjom. Viši slojevi ostavili su više tragova iz kojih se može dobiti uvid u izgled nošnje koja se nije u mnogome razlikovala od nošnje istih slojeva društva srednjovjekovne Europe. Tako supruga Stjepana Kotromanića i kći imaju haljinu veoma visokog struka, a supruga

¹⁸ Desanka Kovačević-Kojić, "Ekonomске veze i kulturni uticaji između bosanske države i talijanskih gradova u XIV i XV vijeku", *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, br. XXXV, Sarajevo, 1984, 39; Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", 540; usp. Bojana Radojković, "Zapadni uticaji na primjenju umetnost Bosne u XIV i XV veku", Radovi sa simpozijuma: *Srednjovjekovna Bosna i Evropska kultura*, (ur. Fikret Ibrahimpašić), Izdanja Muzeja grada Zenice, III, Zenica, 1973., 220-224.

¹⁹ Kovačević-Kojić, "Ekonomске veze i kulturni uticaji", 36; Radojković, "Zapadni uticaji na primjenju umetnost Bosne u XIV i XV veku", 225-226.

²⁰ Pavao Anđelić, "Bosanska kraljica Doroteja Gorjanska", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Arheologija, sv. XXVII/XXVIII, Sarajevo, 1972/1973., 381.

²¹ Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", 544.

²² Isto, 548.

²³ Lovrenović, "Srednjovjekovna Bosna i srednjoeuropska kultura", 194-195.

bana Šubića nosi haljinu podijeljenu na dva dijela različite materije i šara, dok na glavi ima kapu nalik skufiju koja bi mogla biti bosanski komad odijela; ogrtač sličan njenom, koji je pričvršćen fibulom na sredini grudi, nose i tri kćeri kraljice Jelisave.²⁴ Na nadgrobnom spomeniku kraljice Katarine također su vidljivi dijelovi nošnje koju su imali viši slojevi, prije svega kraljevska obitelj. Kraljica je obučena u dugačku haljinu, čiji blagi nabori sežu do stopala. Gornji dio, nešto dubljeg proreza okovratnika haljine, ukrašen je trostrukim nizom dekorativnih elemenata kružnog oblika, široki pojas s nizom kvadratnih dekorativnih motiva vjerojatno je autohtonog bosanskog podrijetla.²⁵ Materijali koji su korišteni prilikom izrade odjeće viših slojeva i kraljevske obitelji su izuzetne vrijednosti i kvalitete. Ostaci brokata pronađeni su u Arnautovićima kod Visokog, a zlatom vezeni grb bosanskih kraljeva Kotromanića potvrđuje da se tu nalazila kraljevska grobnica.²⁶

Raznovrsnost nakita pokazuje da je trgovina dragocjenim metalima, kao i izrađevinama od istog, bila rasprostranjena u srednjovjekovnoj Bosni. Najčešći nalazi nakita su naušnice, prstenje i ogrlice koje su uvozili, ali bilo je i izrađevina domaćih majstora, posebno zlatara koji su često izučavali zanat u primorskim gradovima: Zadru i Dubrovniku. Prstenje s kraja 14. i 15. stoljeća pronađeno na prostoru Bosne i Srbije može se podijeliti u dvije grupe: prstenje s prikazom fantastičnih životinja i prstenje gotskog oblika sa heraldičkim znakom na pečatnjaku.²⁷ Zlatarski proizvodi služili su srednjovjekovnom čovjeku, bilo kao čisti ukras bilo funkcionalno – kao ukrašeni predmeti ili dijelovi nošnje, oružja i bojne opreme, pokućstva, crkvenog namještaja, knjiga i slika.²⁸ Osim ukrasne i funkcionalne vrijednosti nakit je, baš kao i odjeća, pokazivao društvenu pripadnost određenom sloju.

Smatramo da narodna nošnja katolkinja šireg prostora srednje Bosne, a koja je bila u svakodnevnoj upotrebi do 70-ih godina 20. stoljeća, velikim dijelom vuče korijene iz srednjeg vijeka. Usporedba ove nošnje s prikazima i pisanim zapisima daje povoda za iznošenje ovakvog mišljenja, ali i ostavlja prostor za daljnja istraživanja. Narodna nošnja katolkinja sastojala se od košulje bijele boje, koja je padala do ispod

²⁴ Vasić, "O nekim vidovima srednjovjekovne nošnje u BiH", 251-252; Banica Šubić prikazana je po gotskoj modi i duhu gotike, Radojković, "Zapadni uticaji na primenjenu umetnost Bosne u XIV i XV veku", 225.

²⁵ Anđelko Zelenika, "Nadgrobni spomenik bosanske kraljice Katarine Kosača-Kotromanić u Rimu", Hercegovina, br. (1) 9, Mostar 1995., 121-122.

²⁶ Koliko se može suditi po građi arheoloških nalaza i likovnih izvora, brokatne tkanine su pretežno služile višim slojevima feudalnog društva i crkvi. Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", 539; Isti, "Grobovi bosanskih kraljeva u Arnautovićima kod Visokog", *GZM, Arheologija*, sv. XVII, Sarajevo, 1962., 165.

²⁷ Radojković, "Zapadni uticaji na primenjenu umetnost Bosne u XIV i XV veku". 214-216; Posebnu grupu prstenja, koje je tipično za Bosnu, čini bronzano prstenje, koje nije rađeno za bogatu bosansku vlastelu, već za znatno siromašnije slojeve, ista 216.

²⁸ Anđelić, "Doba srednjovjekovne Bosanske države", 529.

koljena preko donjeg veša – *gaća* – te je u struku vezana *pasom* koji je imao metalne zakačke *pavte*; košulja je imala široke duge rukave, a preko nje išla je *čerma*, na nogama su bile vunene čarape s podvezama.²⁹ Zimi se koristio dugi kaput – *gunj* – koji je ukrašen *gajtanom*, vezom crvene boje. Ovakav način nošnje s dugom košuljom, opasanom oko struka, donjim vešom koji se najčešće vidi, kratkim kaputom bez rukava, najčešće crne boje, i zimi kaputom, kod katolkinja i pravoslavki čini osnovu na širem području današnje Bosne, bez Hercegovine, prema sjeveru do Save. Određene varijacije odjeće su različite, ogledaju se u materijalu izrade, boji nošnje i različitom vezu koji ukrašava odjeću.³⁰

Nošnja kao i nakit kroz cijeli srednjovjekovni period razvijala se i evoluirala srodno s jačanjem gospodarske moći srednjovjekovne bosanske države, te je predstavljala statusni simbol što je uočljivo u dosada izloženom. Gospodarsko jačanje omogućilo je trgovinsku razmjenu s udaljenim krajevima, uglavnom zapadne Europe, te na taj način nabavku tekstilnih predmeta skuplje vrijednosti i veće kvalitete. Osim nabavke materijala za izradu odjeće, u više slojeve društva srednjovjekovne Bosne dopire i moda rasprostranjena u tadašnjoj Europi, pa bosanski feudinci u tom pogledu ne odskakuju od viših slojeva srednjovjekovne Europe. Kada je nakit u pitanju, oduvijek je imao ukrasnu ulogu, ali i predstavljao statusni simbol, pa se nerijetko nabavljao iz uvoza; osim uvoza, proizvodnja nakita rasprostranjena je i u samoj Bosni od ruku domaćih majstora. Nakit je također imao, osim ukrasne svrhe i statusnog simbola, i funkcionalnu stranu, kada je korišten kao dio odjeće.

Nošnja žena nižih slojeva i općenito nošnja nižih slojeva zadržala je primitivnu izradu i uporabu materijala manje vrijednosti i veće pristupačnosti. Ova nošnja podređena je prije svega funkcionalnosti, a isticanje unutar nižih slojeva vršeno je ukrašavanjem odjeće raznovrsnim vezovima. Nakit nižih slojeva manje je poznat, ali po nalazima svakako je bilo prisutno u upotrebi prstenje, naušnice i razne kopče kao prepoznatljiv detalj koji je služio za vezivanje pojasa. Velika je vjerojatnoća da su ostaci nošnje srednjovjekovnih žena u većoj ili manjoj mjeri preživjeli u obliku narodnih nošnji žena Bosne i Hercegovine sve do 20. stoljeća, što bi trebalo detaljno ispitati analizom izvorne građe, ostacima naziva pojedinih dijelova nošnje, dakle jezičnom analizom sa stanovišta etnologije.

²⁹ U razgovoru s Marom Tadić (88) koja i danas nosi narodnu nošnju Žepačkog kraja i Nikom Tadić (84) saznali smo nazive pojedinih dijelova nošnje i dobili uvid u izgled nošnje. Također iz razgovora smo saznali da je bilo određenih razlika u ženskoj nošnji između udatih žena i djevojaka, a ogledale su se u vezovima (gajtanom) kojima je ukrašena nošnja prije svega čerma i izgleda pokrivala za glavu marame koju su nosile djevojke, a koturače žene. Intervju obavljen 7. 8. 2012.

³⁰ Usp. Zorislava Marković, "Narodna nošnja u okolini Travnika", *GZM*, Nova serija Etnologija, sv. IX, Sarajevo, 1954, 115, Zorislava Čulić, "Narodna nošnja u Posavini", *GZM*, Nova serija Etnologija, sv. XI, Sarajevo, 1956, 71.

Slaven Tadić

*Jewellery and Clothing of Women in Medieval Bosnia***Summary**

Costume and jewellery in the Middle Ages developed and evolved along with the growth of economic power of the medieval Bosnian state, and therefore represented a status symbol. The economic growth enabled commercial exchange with far away lands, mainly of Western Europe, and this facilitated the acquirement of valuable and quality textiles. Apart from the materials for the creation of clothes, the higher strata of Bosnian society was also influenced by European fashion of the time. Therefore the Bosnian nobility does not differ much from its European contemporaries in that regard. Jewellery always had a decorative role but was also a symbol of social status. It was usually acquired by importing, but domestic craftsmen created some jewellery too. Jewellery was also used as a decorative element of the clothing.

The clothing of women from lower strata of society remained primitive since it was made from less valuable materials. These clothes were made for functionality, while the decorations were made by embroidery. The jewellery worn by these women is less known, but according to archaeological findings it was nonetheless used, especially rings, earrings and various buckles as a characteristic detail for the fastening of belts. There is a great possibility that the clothing of medieval women more or less remained preserved in the form of the folk costumes of women in Bosnia and Herzegovina to the 20th century. This should be examined in more detail according to the available sources and linguistic analysis.